

*Приложение 3**

Проф. Иван Попов

Проф. Иван Попов е роден на 08.12.1907 г. във В. Търново. Произхожда от учителско семейство. Родителите му са били членове на Българската комунистическа партия. Прогимназиалното си образование завършва в родния си град. През 1921 г. постъпва във II мъжка гимназия в София и става член на Младежкия комунистически съюз. През април 1925 г. е арестуван във връзка с атентата в църквата „Света Неделя“ и е осъден по процеса на голямата младежка конспирация на две години затвор. След осем месеца е амнистиран и завършва средното си образование като частен ученик в I мъжка гимназия през 1926 г. Същата година постъпва като студент във Физико-математическия факултет на Софийския университет. Завършва с отличие – един от първенците на випуска. От 1930 до 1931 г. е привлечен като асистент в Катедрата по висш анализ с ръководител известния математик Любомир Чакалов. По време на следването установява връзка с негова състудентка Пенка Гюлмезова от Русе, с която сключва брак. Кумове на младоженците са семейството на акад. Чакалов.

Научната дейност на проф. Иван Попов започва като асистент, когато през 1930 г. решава една задача за определяне закона за движението на точка, която се премества в една равнина по такъв начин, че нейната траектория и ходографът на движението ѝ да са сходни криви. Впоследствие тази задача той пренася в пространствената област.

През 1931 г. получава специалната стипендия на Тулузкия университет, заминава за Франция и през 1933 г. завършва със златен медал Висшата национална школа по електротехника и хидрология в Тулуза. Дипломира се като електроинженер по силни и слаби токове, понятие, разпространено в средата на миналия век. Дипломната му работа е „Предаване на слаботокови сигнали по силнотоккови мрежи“. По настояване на ръководителя на Катедрата и на ръководителя на дипломната работа той приема да остане в Париж и да участва в практическото ѝ внедряване. През това време неговото място като асистент по висш анализ се заема от акад. Л. Илиев, по-късно ръководител на катедра „Комплексен анализ“.

В Париж Иван Попов прави първите си изобретения и получава редица патенти. Въпреки настояването да остане на работа във Франция, той се завръща в България и създава предприятие за битови уреди и научна апаратура в София. Годината е 1934 и неговата частна фирма „Електротерма“ започва доста успешно да работи. Неговите нагреватели, както и устройства за изваряване на медицински инструменти намират приложение в страната. Според мнения на редица наши лекари, са правили много сериозна конкуренция на Siemens, основен доставчик на медицинска апаратура в България. Около 1939–1941 г. проф. Иван Попов развива и разширява предприятието. В този период той подпомага брат си да построи радиопредавателна станция. Брат му Емил Попов участва в известната група на Александър Пеев, която предава информация за движението и снабдяването на немските войски в България, както и за подготовката им за война срещу Съветския съюз. През 1941 г. брат му и зет му са заловени от полицията, по-късно осъдени на разстрел. Трябва да се отбележи, че по това време нито проф. Иван Попов, нито брат му са били членове на Комунистическата партия. По спомени на проф. Иван Попов, при среща с известния началник на тайните служби Гешев, последният го е предупредил за нелегалната дейност на брат му, като се е опитал да го убеди, че брат му няма точна представа за ролята, която му е отредена.

През 1941 г., след нов разговор с Гешев, проф. Иван Попов разбира, че неговото положение в България не е много стабилно и заминава за Будапеща, където продава

един свой патент на завод „Агролукс“. От 1941 до 1943 г. той работи като изследовател в завод „Агролукс“ в Будапеща, а от 1943 до 1945 г. е конструктор в завода. През 1945 г. е назначен за директор на завода, като успява да запази технологичния му парк. Заводът по-късно е прехвърлен в Съветския съюз. Пътува изключително много, за да усъвършенства производството, посещава редица страни – Австрия, Германия, Чехия, Франция. По време на тези пътувания той се запознава с французката Елен Банро, с която след развода си през 1948 г. сключва брак. Елен Попова умира в България през 1963 г. Според персонала на III Градска болница той се е грижил непосредствено за нея. Тя е известна на българския читател с една стихосбирка и романите „Любовните приключения на ателие Мирет“ и „Конюнктура“. През 1997 г. Л. Стахева превежда и нейните „Новели“

Окончателно проф. Иван Попов се връща в България през 1948 г. и е назначен за главен директор на Силнотокския завод „В. Коларов“, на която позиция остава до 1951 г.

През 1945 г. проф. Иван Попов е приет в Унгарската комунистическа партия, където членува до 1949, а от 1950 г. се включва и в редиците на БКП, като минава по партийната йерархия от член на Районен комитет, член на ЦК на БКП от 1961 г. до член на Политбюро (1966–1976). От 1966 г. за няколко мандата е народен представител в 4-то, 5-о, 6-о, 7-о и 8-о Народно събрание. Встъпва в редовете и на Германската единна социалистическа партия през 1958 г.

От 1951 г. той е назначен като главен директор на Обединение „Елпром“ (електропромишленост). В работата си той се отличава със своя замах, с непосредствената си грижа за производството и производствените процеси, за технологиите и особено за качеството на произвежданата продукция. Налага строга производствена и технологична дисциплина и търси ефективност на производството. През тези години започва и развива производството на електрически крушки, на битови и промишлени нагревателни уреди, на електродвигатели и трансформатори.

През 1949 г. проф. Иван Попов е избран за хоноруван доцент по конструкции на електрически машини в Държавната политехника в София и е назначен за ръководител на едноименната Катедра. Усилията му заводите в „Елпром“ да работят на една сериозна основа, като се изпълнява точно документацията, естествено са довели до съпротива от страна както на отделни ръководители, така и на част от изпълнителите. Трудно е да се прецени точно какви са били мотивите на автора на фейлетона „Къси съединения“. Този фейлетон посочва, че главният директор използва непартийни подходи, налага авторитарен начин на ръководство. „Къси съединения“ с автор И. Манолов е публикуван във в. „Работническо дело“, бр. 46 от 15 февруари 1952 г. Във фейлетона чрез свободен журналистически стил проф. Иван Попов се обвинява в кариеризъм и славолубие. Цитира се как главният директор казва на свой подчинен: „Кръгом! Марш навън!“ на едно съвещание на директорите на „Елпром.“ „Искам да направя едно стегнато и делово съвещание, затова ще се изказвате най-много по един от завод. Навярно ме познавате, аз не търпя излишни приказки. Когато ще говориш, говори направо в целта“. Проф. Иван Попов обяснява: „сметката преди всичко“!

Връщайки се към 1970 г., много ръководители разпознават тези подходи, а някои си спомнят как, излизайки от кабинета му, са чукали отвътре на вратата.

В бр. 136 от 10 май 1952 г. на в. „Работническо дело“ се появява опровержение на фейлетона „Къси съединения“, в което се отбелязва за авторитарния стил на работа на главния директор, но и се съобщава за неверни твърдения в материала. Редакцията е наказала журналиста И. Манолов за публикуването на непроверени данни. Без този стил щеше ли да има индустрия и как се е чувствал авторът през 1952 г.?

Мотивите на автора може и да имат някакви основания, но като резултат през 1952 г. проф. Иван Попов е освободен от длъжността главен директор и се прехвърля на основна работа в Държавната политехника, която от 1953 г. е преименувана в ДП „Сталин“. Там продължава работата си като ръководител на катедра „Проектиране на електрически машини“ и се хабилитира като професор в катедра „Електрически машини и апарати“ в Държавната политехника. По-късно, след разделяне на политехниката на няколко института, той е професор в същата Катедра в Машинно-електротехническият институт, София.

През този период заедно с известният наш професор Иван Николов Попов роден през 1900 г., пълен съименик на проф. Иван Попов (трите имена съвпадат), създават нови програми за образование в областта на електрическите машини и апарати, които са основните производства на България в областта на електротехническата промишленост по това време. Силнотоковият завод, и „Елпром“ са реномирани предприятия, продукцията на които се изнася в много страни. Електрическите двигатели, произведени от Силнотоковия завод, намират широко разпространение със своите качества и в далечни страни като Бразилия, Аржентина и други, където изискванията към техните параметри са значително по-високи, отколкото изискванията към производство на обикновени ел. Машини. Иван Попов е професор в Катедрата до 1957 г., където ръководи много дипломанти, известни впоследствие като видни български конструктори на ел. машини и трансформатори. Работи също така изключително много в областта на трансформаторите и електрическите пещи.

От 1954 до 1958 г. е зам.-ректор на Машинно-електротехническият институт, където отговаря за научноизследователските разработки. На този пост той успява да сключи редица договори в областта на електротехническата промишленост, които подобряват значително параметрите на произвежданите изделия. В същия период продължава усилено своята публикационна дейност. Автор е на над 20 научни разработки, включително монографични изследвания, като голяма част от тях са публикувани в Германия, Русия, Франция.

Основните изследвания на проф. Иван Попов са предимно в областта на трансформаторите. Той създава методи за проектиране на трансформатори, използвайки математическия апарат, позволяващ поточно пресмятане на параметрите им. Предлага и редица подходи за подобряване на технологията на тяхното производство. Автор е на няколко патента: единият – върху термостат за автоматично регулиране температурата на нагревателен уред, другият е за намаляване тока на утечката в тръбовидни нагревателни елементи (патентиран във Франция през 1947 г.), а в третия предлага един нов тип магнетопровод. И трите патента са намерили приложение.

Проф. Иван Попов издава няколко учебника: *Силови трансформатори* през 1955 г. (второ издание през 1959 г.), *Електротерми и електрозаваряване*, част първа, през 1956 г. и др.

През 1955 г. проф. Иван Попов основава сенция „Електропромишленост“ при НИИ по електрификация и електропромишленост, която ръководи до 1957 г. Като зам.-ректор по научноизследователската работа той започва сътрудничество с Научно-изследователския институт по електротехнически изпитвания с голяма мощност в Берлин. През 1958 г. е изпратен на работа в същия институт, където ръководи отдела по трансформатори. Там работи в продължение на 4 години, като всяка година се връща в България за по 3-4 месеца, за да чете лекциите си във ВМЕИ.

По разкази на негови близки сътрудници, при едно от посещенията на Т. Живков в Берлин, първият секретар на Германската единна социалистическа партия Валтер Ул-

брихт споделя, че един български професор ще бъде назначен за зам.-министър на електротехническата промишленост в германското правителство. Т. Живков за първи път чува името или за първи път му прави по-голямо впечатление това име когато се връща, поставя въпроса пред Политбюро: „Толкова ли много професори специалисти имаме, че да ги изнасяме за чужбина?“. Като резултат проф. Иван Попов е повикан в България и е избран за ректор на Висшия машинно-електротехнически институт на 01.07.1962 г. На тази длъжност той остава съвсем кратко време – до 01.11.1962 г., когато е назначен за председател на новообразувания Държавен комитет за наука и технически прогрес. Една от основните задачи на проф. Иван Попов като председател на комитета е определянето на стратегическите области за изследвания в България, създаване на нови научни направления и внедряване на научноизследователските резултати, получени както в университетите, така и в Българската академия на науките. В началото на 1961 г. проф. Иван Попов е избран за чл.-кор. на БАН. Рецензенти са му проф. М. Златев и чл.-кор. проф. А. Балевски. И двамата дават положителна оценка на неговата дейност.

Търсенето на нови ниши за разгръщане на производствени мощности в България е приоритет за него. Още през 1962 г. проф. Иван Попов обръща внимание на извършващата се подготовка за пускане на първата българска електронна сметачна машина, на която по-късно е дадено името „Витоша“. Той бързо схваща ролята, която тази машина може да изиграе и нарежда да бъде подготвена за голяма изложба в Москва „България строи социализъм“ през 1963 г. Във връзка с това той влиза в определени противоречия с акад. Л. Илиев, който има друго виждане за бъдещето на първата българска цифрова изчислителна машина. Виждането на акад. Илиев е да се развие едно ново научно направление и за тази цел той подготвя и първия симпозиум по изчислителна техника, на който да бъдат представени резултатите, получени при построяване и проектиране на машината, както и проблеми, свързани с числените методи, които тогава започват бързо да се развиват. Налага се проф. Иван Попов, който успява да организира изпращането на машината в Москва, където тя несъмнено предизвиква силно впечатление. По това време изчислителните машини в Съветския съюз или са засекретени или тези, които са в открити организации, са много малко. В резултат на тази изложба се внася и първата съветска машина *Минск 2*, която е монтирана в Изчислителния център на Института по математика при БАН през 1964 г. През 1965 г. в Института по математика с Изчислителен център (БАН) започва разработката на електронния калкулатор, който впоследствие е наречен ЕЛКА. Разработеният електронен калкулатор има определени предимства пред английския (Anita), италианския (IMI) и японския (Sharp). И трите калкулатора нямат достатъчно надеждни параметри и са построени по остаряла технология. Българският калкулатор се отличава с редица нововъведения, започващи от клавиатурата и стигайки до елементната база, и освен основните аритметични действия (събиране, изваждане, умножение и деление) може да коренува и степенува.

В края на 1965 и началото на 1966 г. разработката е завършена и започва серийно производство първоначално в Оргатехника, Силистра. Проф. Иван Попов държи изключително много на този калкулатор и полага значителни усилия, за да могат разработчиците да получат материален стимул и добра измервателна апаратура за бъдещото му развитие. За внедряването на ЕЛКА в Завода в Силистра бяха отпуснати значителни средства – за технологично оборудване, за измервателна и контролна апаратура. От 1966 г. няколко образци се появиха на световните панаири и предизвикаха значим интерес. През 1966–1967 г. започва масовото производство на калкулатора, който България успешно реализира в следващите 10–15 години. Бяха произведени стотици хиляди ЕЛКИ в различни модификации, които намериха широк пазар както в бившия социалистически лагер, така и в редици западни страни. Калкулаторите в

последните години бяха на интегрални схеми, част от които се проектираха и произвеждаха в България.

След смъртта на съпругата му Елен Попова, проф. Иван Попов сключва брак с Герда Бреге, негова сътрудничка от института в Берлин.

През 1965 г. проф. Иван Попов насочва вниманието си не само в областта на калкулаторите. Той усилено търси възможност за развитие на нови отрасли в нашата промишленост. Опитът с машината „Витоша“ го води към развитието на изчислителната техника и устройствата, съпътстващи комплектуване на една изчислителна машина. Той предвижда, че България има възможност да приеме като специализация производство на изчислителни машини и устройства за тяхното комплектуване. До този момент почти всички социалистически страни имат специализация в определени области: ГДР – в пишещи машини, телексни апарати и др., Унгария - в телевизионните приемници и монитори, Чехословакия – в машиностроенето, автомобилостроенето и т.н. Изчислителната техника се явяваше като едно ново направление, в което никоя страна нямаше опит в производството, и България можеше да претендира да специализира в тази насока.

През 1965 г. проф. Иван Попов като ръководител на една голяма делегация от специалисти в областта на изчислителните машини, на маркетинга и производствените технологии заминава за Япония, където водят преговори с известната японска фирма „Фуджицу“. Преговорите са доста трудни, но той успява да сключи споразумение с Фуджицу за закупуване на 20 изчислителни машини Факом 230 с пълен комплект от периферни устройства. Съгласно договора за машините, които трябва да се монтират в България, се предоставя и технологично оборудване за тяхната поддръжка. От 1966 г. започва обзавеждането на Завода по изчислителна техника, подготвя се производството на сервизни части, като за целта в договора е предвидено група наши инженери и специалисти в областта на изчислителната техника да пребивават от 6 месеца до една година на специализация в Япония.

Беше ясно, че проф. Иван Попов ще потърси и начин за поддържане и за разширяване развоя на тези машини, което означава, че съответната развойна база би следвало да бъде изградена много бързо. По негово предложение с Постановление на Министерския съвет от 01.03.1966 г. е създаден Централният институт по изчислителна техника (ЦИИТ). Групата от специалисти, която работи в Института по математика с Изчислителен център при БАН по „Витоша“ и ЕЛКА, образува ядрото на новоизградения Институт по изчислителна техника. Машината „Минск-2“ с част от инженерния състав и от математиците остават в Института по математика. От март 1966 г. Централният институт по изчислителна техника е първият развоен институт в България за разработка на изчислителни машини и устройства за тях. Този институт получи много силна държавна подкрепа със значително финансиране, което позволи бързо да се комплектуват различните развойни направления и звена, необходими за развоя и производството на изчислителни машини и устройства. През 1967 г. в ЦИИТ бяха създадени новите модели на калкулатора ЕЛКА\, на запомнящи устройства на ферити, идейни проекти за създаване на изчислителни машини, перфолентни и печатащи устройства и др. Паралелно с увеличаване възможностите за подпомагане на развойната дейност проф. Иван Попов ясно осъзнава, че трябва да се изгради сериозна производствена база.

На 17.02.1967 г. с ПМ № 12 бе образувано Държавно стопанско обединение ИЗОТ (Изчислителна и организационна техника) с предмет на дейност: научно-изследователска, проектно-конструкторска, производствена и търговска дейност, свързана с развитието и използването на изчислителната и организационната техника. В състава му

влизат: ЦИИТ - София, ЦИЕ - София, ЦПИ „Оргпроект“ - София, ЦЕБ - Габрово, БТР по оргтехника - Силистра, РП „Оргтехника“ - Силистра, ЗИТ - София, ЗПМ - Пловдив, ДИП „Канцеларски машини“ - София. Ясно беше, че изграждането на такова обединение е от изключително значение за България. Проф. Иван Попов правилно се ориентира към създаване на нови заводи в различни градове с ясното съзнание: да се ангажира работната ръка равномерно разпределена в цялата страна, което ще даде значителен социален ефект, ще позволи да се повдигне технологичното ниво и да се даде възможност за определен икономически просперитет. Закупени са лицензи и комплектно оборудване за производство на механични и електрически машини от Германия и Франция. По договор с „Фуджицу“, Япония, се усвоява ЗИТ 151, единствената дотогава в СИБ ЕИМ трето поколение.

Другата идея, която той лансира, е коопериране на различни типове производства, което довежда до значително по-добра производствена инфраструктура. Характерно за тази идея е ешелонирането, т.е. заводи, които комплектуват изчислителните машини и заводи, които произвеждат устройства, детайли и елементи за тези машини, а също така и технологично оборудване. Тази перспективна политика даде впоследствие добри резултати. Тя имаше и някои недостатъци: по-сложна координация за осигуряване качество на окомплектованите изделия, но крайният ефект беше положителен.

Проф. Иван Попов очевидно беше предвидил, че изграждането на добра производствена база, поддържана със съответните развойни институти, задължително трябва да завършва с много сериозна маркетингова политика, която да осигури пазари за износ на българските изделия в областта на изчислителната техника. Неговата активна международна дейност доведе до образуването през 1969 г. на Междуправителствената комисия по изчислителна техника, орган на правителствата на всички социалистически страни. За неин председател бе определен Михаил Раковски, зам.-председател на Държавния планов комитет на Съветския съюз. Членове на тази комисия бяха всички представители на отделните социалистически страни на ниво зам.-министър, председатели или ресорни министри. Работен орган на комисията бе Координационният център по изчислителна техника с постоянно седалище в Москва. Координационният център се управляваше от директор и заместници на ротационен принцип. Всяка страна имаше представители в него.

Проф. Иван Попов се ползваше с изключително голям авторитет сред членовете на Междуправителствената комисия и всички си спомнят факта, че винаги когато той се появяваше на заседанията, нейните членове ставаха прави и отиваха да го поздравят. Даже след многократните промени и смяна на отделни членове на комисията, той оставаше като един изключително уважаван представител. Той говореше свободно френски, немски, унгарски и руски и това му създаде ореол на един образован и културен ръководител. Още по това време голяма част от специалистите у нас и в чужбина считаха, че това е един европейски държавник от голям ранг, нещо, което допаднаше много на представителите на всички страни. Проф. Иван Попов имаше изключително изискани маниери, винаги се обличаше безупречно и много държеше на външния вид. Гладко обръснат, подстриган и елегантен, всяваше респект.

Един от комичните случаи, за които се разказват истории, е през 1969 г. Проф. Иван Попов, за да покаже, че у нас има предприятия, които вече са на съвременно ниво, кани една делегация от Съветския съюз, в която влизат главни конструктори на новата фамилия електронноизчислителни машини, директори на институти и представители на Министерство на радиопромишлеността на Съветския съюз. (това Министерство е определено да отговаря за дейността, свързана с единната система електронноизчислителни машини.)

Делегацията пристига в София и по план трябва късно следобед да излети с правителствен самолет за Варна, откъдето започва обиколката из страната. Съветските специалисти са пуснати да разгледат София, но се оказва, че по някаква причина посещението във Варна с „Професора“ трябва да стане в по-ранен час. Нашият представител Ангел Ангелов в паника се обажда на проф. Иван Попов, че съветските специалисти разглеждат града. Тогава „Професора“ по телефона казва на министъра на вътрешните работи: „Искам да ти видя организацията, можеш ли да откриеш няколко руски специалисти и да ги доведеш в 14 ч. на летище София?“. Министърът поема задачата. Тогава ЦУМ е най-интересният магазин. Естествено е руските специалисти, някои от които за първи път са в чужбина, да пазаруват там. Длъжностните лица от МВР лесно ги забелязват и четирима руснаци веднага са прибрани, а другите трима ги откриват в централната част на София и ги превозват до летището. Специалистите не знаят за какво става въпрос: направо им казват: „Тръгвайте с нас!“. И нещастните, имайки предвид всички истории, които са разказвани по времето на Йосиф Висарионович Сталин, абсолютно пребледнели, са помислили, че ги прибират, за да ги пратят към Сибирските полета. Отзовават се във ВИП-а, без да знаят какво ги очаква. Чак там им обясняват, че часът на полета се променя и им се извиняват, че са ги докарали по такъв начин. Хората си отдъхват, изпиват по една водка за успокоение и в 14 ч. правителственият самолет излита за Варна. Оттогава на проф. Иван Попов му прикачват името Иван Висарионович, намеквайки за Сталинските подходи.

През 1965-1966 г. проф. Иван Попов обръща изключително внимание на информационното обслужване на производството. Открити са Централният институт за научно-техническа информация (ЦИНТИ) и Централната научно-техническа библиотека (ЦНТБ). Централната научно-техническа библиотека е изградена с много клонове и дава възможност на инженерите в отделните заводи, стопански единици, институти, висши училища да имат достъп до една богата литературна база. По съвременен начин се организира дейността, свързана с рационализациите, изобретенията, патентите, на което се държи изключително много. Проф. Иван Попов се опитва да наложи по-голяма практическа насоченост на изследванията в Българската академия на науките. Заедно с развитието на дейността на Междуправителствената комисия, той обръща изключително внимание на бързото развитие на създаденото Обединение ИЗОТ. С ПМС 51/19.11.1969 г. към него започва изграждането на 10 нови заводи и разширяване на съществуващите. Особено значение имат Заводът за запомнящи устройства (ЗЗУ) в Ст. Загора, Заводът за запомнящи устройства (ЗЗУ) в Пловдив, ЗПП – Русе, ЗМД – Пазарджик, Заводът за изчислителна техника (ЗИТ) в София, ЗМК - Бургас, ЗМГ - Разлог и др. Основната идея на проф. Иван Попов за ешелониране на основните производствени предприятия намира реално приложение. Изградени са предприятия, които произвеждат отделни устройства и компоненти, и заводи, които комплектуват с тези устройства и компоненти готови машини.

Основната задача, която си поставя проф. Иван Попов, е разширяване на пазара на нашите изчислителни машини и отстояване на специализация за отделните устройства. Той успява да осигури на България специализация в областта на запомнящите устройства на магнитни дискове, запомнящите устройства на магнитни ленти, дисковите пакети, както и за производство на един от моделите машини на новоприетата фамилия електронноизчислителни машини в страните членки на СИВ. Тази специализация е изключително подходяща и добре обмислена: всяка изчислителна машина се окомплектова с дискови устройства, с лентови устройства, дискови пакети. Това позволява на нашата промишленост да се превърне по-късно в единствен, почти монополен износител на запомнящи устройства на магнитни дискове, на запомнящи

устройства на магнитни ленти и дискови пакети. Към тази номенклатура, която постоянно се разширява, са добавени и други устройства: устройство за подготовка на данни, мини ЕИМ и запомнящите устройства за тях, ЕСТЕЛ системи за телеобработка на информацията и др. Номенклатурата от устройства, които произвежда България в края на 80-те години надхвърля няколко десетки позиции. В каталога на произведените изделия у нас, издаден през 1988 г., могат да се намерят данни за техните параметри.

Във връзка със специализациите, които България получава още през 1970 г., проф. Иван Попов започва да договаря цените на изделията, произведени у нас. Те се определят на базата на петилетни планове, т.е. в този петилетен период цената остава непроменена. Идеята за това се корени в социалистическия начин на планиране. Така заводите дългосрочно могат да планират своите постъпления и материалите за изделията, които ще произведат. Разбира се, допускат се и допълнителни контракти по време на тази петилетка за определен кратък период от време или за следващата година. Това веднага е забелязано от проф. Иван Попов като едно значително предимство на новата продукция, която изключително бързо се променя. Оттук се получава една огромна печалба, която нашите заводи реализират. Действително печалбите достигат до 200-300% за някои изделия.

Спомням си една среща когато се договаряха дисковите устройства през 1970 г. в Госплана съвместно с М. Раковски – зам.-председател на Госплана на Съветския съюз. Тогава за 1971 г. и за 1972 г. проф. Иван Попов заложи по 100 и 200 дискови устройства за износ в СССР, а в следващите години 1974–1975 г. количеството бе от порядъка на 4-5 хиляди. Цените се определяха на базата на американски аналог, като бяха въведени и някои корекционни показатели. През 70-те години доларът се превеждаше в преводни рубли, по които тогава се извършваше търговския обмен между България и Съветския съюз. Спомням си, че строителството на заводите в Ст. Загора и Пазарджик току-що беше започнало и беше невъзможно да се изпълни договорът за дискови устройства и пакети през следващата година и се опитах да поясня това с две думи. Неговият рязък отговор бе: „Ти не се обаждай и запомни, че при разговорите, които се провеждат официално говори само ръководителят на делегацията, а ако има някакви допълнителни искания, той може да ти даде думата за отговор!“. Вечерта, когато се прибирахме към хотела, „ядох голям калай“ за това обаждане. Впоследствие, разбира се, договорът не беше изпълнен. Но следващите години, когато цените на международния пазар на дисковите устройства намаляха рязко от порядъка на 3–4 и повече пъти, нашите износни цени останаха същите и от износа на това огромно количество за този период се получи голяма печалба, което позволи заводите да бъдат изплатени вместо за предвидените няколко години за период от една и половина до две години. Така в държавата постъпиха милиони преводни рубли печалба. Това, разбира се, по-късно беше забелязано и от другите страни, и респективно от Съветския съюз, и цените започнаха да се договарят на базата на двегодишен период, за да може да се следва динамиката на производство на изчислителни машини и устройства за тях. Намаляването на цените се обяснява както с въвеждане на нови по-модерни модификации с по-високи параметри, така и на бързото подобряване на технологията за производството в отделните заводи, което позволява увеличаване на серийното производство и довеждането му дори до крупно серийно производство, явление, познато и днес на пазара на компютърни системи и устройства.

Проф. Иван Попов обръщаше особено внимание на кадрите за разработката на производство на изчислителни машини. По препоръка на специалистите в ЦИИТ той се съгласи да направи постъпки на най-високо държавно равнище за отмяна на действителната военна служба на момчета, които влизат в специалността „Изчислителни системи“,

а по-късно и в областта на автоматиката и информатиката. Това даде възможности за една силна конкуренция в тези области, където успехът за влизането в университета достигна до максималния бал. Действително за умните младежи това беше изключителен шанс да се спасят от две години военна служба, като се запишат в тази специалност с ангажимент да работят в институтите и заводите на ДСО ИЗОТ за определен период от време. Военната служба след два месеца строева подготовка те изкарваха в съкратен срок, като работеха в заводите и институтите на военизирана основа, но, разбира се, в цивилно облекло. Това продължи десетина и повече години. По този начин в периода от 1970 до 1985 г. заводите и институтите в България бяха осигурени с изключително силни специалисти в областта на електрониката и изчислителната техника. Може да се твърди, че славата на компютърните програмисти и инженери, на която те се радват и досега, се дължи на факта, че най-способните, най-умните тогава влизаха в тези специалности. Сега тези специалисти са в разцвета на своите творчески възможности, което позволява България да се гордее с тях. Те са намерили едно поприще, много от тях в западни страни, а част в наши фирми и компании. Това позволи да постигнем едно изключително ниво на компютързация в нашата страна. Замяната на термина изчислителна машина с компютри стана след 1990 г.

За специалистите, работещи в сферата на изчислителната техника и електрониката, по идея на проф. Иван Попов беше предвидено до 20% увеличаване на заплатите им по предложение на непосредствения им ръководител. Това още повече засили конкуренцията за постъпване в предприятията и институтите на ДСО ИЗОТ впоследствие и на други новосъздадени обединения и позволи да се привличат най-способните.

Проф. Иван Попов беше изключително твърд по отношение на дисциплината и изискванията. Работеше сутрин от 6:00–6:30 ч. и вечер до 23–24 ч. Много пъти провеждаше съвещания в своята вила или сутрин много рано, или вечер късно. Постоянно контролираше всички директори на заводи, институти и предприятия в режим почти на границата на човешките възможности. От него имаха респект всички ръководители, с които той имаше непосредствен контакт. Те можеха да бъдат извикани по всяко време в неговия кабинет. Освен разговорите с висшия ешелон на обединенията - генерални директори, директори на предприятия и институти, той непосредствено наблюдаваше разработките, които се извършваха. Негово правило беше да приема отговорни конструктори и специалисти на по-ниски нива за разговор по важни проблеми и задачи. Тук мога да отбележа, че заедно с много специалисти бяхме редовно приемани, може би на два месеца веднъж. Той се интересуваше от хода на разработките, сроковете, възможностите за подобряване на технологията и състоянието на документацията, възможностите за разширяване на производството и въвеждане на автоматизация в производствените процеси. Неведнъж, когато съм участвал в делегация в чужбина и сме отправяли искане за доставка извънпланово на някои компоненти, необходими за развоя, той настояваше това да му се докладва. На забележката, че с доставката на елементи не би следвало да се занимава член на Политбюро, отговаряше: „Точно в това е нашата сила, че аз този въпрос мога да го уредя, докато ти ще трябва да чакаш поне една година, за да ти доставят тези компоненти“.

Такъв показателен пример е първият образец на машината ЕС 1020. Той беше изграден в България с елементи от Научноизследователския институт по електронно-изчислителни машини в Минск, предадени на- право на ЦИИТ, без да минават през външно-търговските организации. Сътрудниците и аз опаковахме елементите в чували, които след това в нашето търговско представителство бяха пломбирани като „дипломатически багаж“ и на мое или друго име с куриерски лист се пренасяха в България.

Спомням си, че един ден проф. Иван Попов ме извика в кабинета си, засмя се и каза: „Успях да ти спестя някои обяснения пред държавните органи“, тъй като се беше получило писмо в Министерство на външните работи, че в последната година дипломатическата поща на България е нараснала с 2,5 тона и искаха обяснение, как и за какво това е получено и кой е К. Боянов, който ги е пренесъл. Естествено при претегляне на багажите дипломатическите чували с елементи са дали тези 2 и половина тона.

Проф. Иван Попов беше изключително стриктен и по отношение на цялата организация на бюрократичната дейност. Той изискваше точни и пълни отчети, имаше изключително добра памет и както той казваше: „Понякога и аз ползвам тефтер, където всичко си записвам и това ми е външната памет“. Така че на него се дължи въвеждането на един ред на документооборота, на една възискателност при представяне на отчетите за различни видове дейности и при представяне на различни видове доклади.

Известен е следният комичен случай, добре познат на специалистите по това време. На отчет на изследователска тема съответният разработчик някъде към 115-а страница по средата сложил една звездичка и под черта добавил: „Който стигне до тук, има от мен една каса бира!“. Първата страница на тези отчети обикновено се подписваше от много хора, започвайки от непосредствения ръководител на разработка, директорът на организацията, където тя е извършвана, след това в Обединението - респективно отговорникът за изследователската работа, генералният директор, в Министерството – съответният ресорен ръководител на отдел и т.н., някъде около 7–8 или повече подписа. Всички те очевидно не са чели материала. Когато професорът стига до съответната страница, вижда забележката, вика секретарката и казва: „Обадете се на колежата „еди-кой си“, искам си касата бира“. Този случай се разпространяваше и всички знаеха, че с отчетите трябва да се внимава.

Проф. Иван Попов имаше големи изисквания към всички ръководители, особено по отношение на чистотата. Беше проблем да се въведе в заводите ред и порядък, особено когато ставаше въпрос върху обувките да се навличат така наречените чехли, за да не се внася мръсотия в заводите. Тук работниците и инженерите, не особено дисциплинирани, доста роптаеха срещу тази заповед и се мъчеха по всякакъв начин да избегнат това, но професорът при всяко посещение обуваше чехлите и обясняваше, че след като човек къщи може да се събува, за да пази чисто в собствения си дом, то какво му пречи това да се извършва и там, където работи и прекарва повече от 8 часа на своето работно място. Изключително възискателен, той имаше постоянни натяквания към главния конструктор акад. Ангел Ангелов за спазване на чистота, за добър външен вид на различни срещи и т.н., като дълго след оттеглянето на професора се разказваха комични случаи.

Проф. Иван Попов не обичаше банкетите, той се хранеше изключително малко, само с няколко хапки, а също така беше против т.нар. пиянки. Когато в резултат на завършване на изпитанията на изделие или на някоя среща на високо ниво се даваха банкети, където присъстващите обичаха да пийнат повече, той правеше остри критики и забележки на организаторите. От друга страна, се стремеше да подкрепя своите приближени, но не обичаше ходатайствата.

Към себе си проф. Иван Попов беше изключително възискателен. Живееше много скромно. Част от заплатата си превеждаше на сметка на един приют, а по разкази на Ваня Георгиева, при завръщане от командировки той се е отчитал до стотинка. Нормалният случай бил, когато си връща целите командировъчни с обяснение, че там са го хранили и той не е похарчил абсолютно нищо, след което счетоводството се чуди как да отчете командировката, защото той не приема да получи и парите, които му се

полагат. Просто той не е получавал възнаграждение за тези постоянни пътувания, които са се извършвали в много страни, а той пътуваше често.

При голяма част от тези пътувания работеше в самолета, придружаван винаги от екип от специалисти, генерални директори, конструктори. Всички знаеха, че пътуването с проф. Иван Попов означава непрекъсната работа и възможност да бъдеш повикан при него по всяко време на денонощието. Хората не си позволяваха никакво отклонение по време на командировка с него. Обикновено в самолетите, след като завършва оперативките и докладите на отделните ръководители, той отваряше сп. „Космос“, където на последната страница имаше определени логически и математически задачи и ги решаваше с удоволствие за отмора между два разговора, които често пъти биваха приятелски, но някой път завършваха със сериозни ругатни.

Проф. Иван Попов познаваше много добре икономиката, познаваше изключително добре договореностите, които имаше между страните членки на СИВ и задълженията на българската част от Междуправителствената комисия по изчислителна техника. Многократно поставяше в неловко положение дори и изтъкнати представители на нашите финансови структури, както и на някои високопоставени членове на Политбюро, които отговаряха за икономиката и на които той показваше, че не следят достатъчно отблизо и не са запознати с основни фактори при обмена между страните членки на СИВ.

Могат да се споменат и други куриозни случаи, които показват високата степен на информираност на проф. Иван Попов и загрижеността му за окомплектовка на заводите. Един от тях е, когато директорът на завода в Пазарджик, който не е още построен, заявява в технологичната екипировка един духов оркестър за няколко хиляди долара, под названието инструменти. Спецификацията преминава през всички заверки, тъй като всички мислят, че под инструменти се разбира такива, които са необходими за ремонт на производствените машини. Оказва се, че при пристигането са дошли духови инструменти. Заради „музиката“ директорът бива уволнен, а слуховете разпространиха версията, че му е поставена задача да си изкара плана със свирене по сватби с духовия оркестър.

Професорът беше непреклонен и много вискателен към всички ръководители на предприятия. Понякога влизаше в противоречия с окръжните или градски секретари на партията, което в крайна сметка се оказва и една допълнителна капка във везните, които доведоха до неговото освобождаване като член на Политбюро.

През 1971 г. проф. Иван Попов от председател на Държавния комитет на науката и техническия прогрес е назначен за министър на Министерство на машиностроенето и едновременно за зам.-председател на Министерския съвет. Той беше до 1973 г. министър на машиностроенето. В този период електрониката е към Министерство на машиностроенето и там въпросите за продължаващото развитие и укрепване на изчислителната техника и електроника бяха номер едно. Така че като министър проф. Иван Попов продължи да ръководи българската част на Междуправителствената комисия по изчислителна техника, продължи активно да разширява строителството на заводите, тъй като тяхната производствена програма действително се увеличаваше. Въведе строга финансова и технологична дисциплина в предприятията и обединениета към Министерството.

Той продължи активно да следи както новите разработки, така и повишените изисквания към технологията на производството, като се стремеше постоянно да обновява парка на технологичното оборудване, да повишава качеството на продукцията.

България имаше сравнително голям износ в областта на изчислителната и комуникационната техника, електронни възли, технологично оборудване и др. Качеството не беше на достатъчно ниво. Износът достигна над милиард преводни рубли за година. Имаше определено количество рекламации. Те биваха отстранявани с помощта на създадените сервизни организации в Съветския съюз, Чехословакия, Полша, Унгария и др., които имаха задача да поддържат изнесените устройства, които бяха за окомплектовка на изчислителните машини, както българско, така и чуждо производство.

България се специализира в областта на електронноизчислителни машини със средна производителност, дискови устройства, лентови устройства, дискови пакети. Започна специализация в областта на телеобработка на информация и създаване на нов ред минимашини. Изискванията за намаляване вноса от западни страни на елементи и компоненти при производство на изчислителни системи и устройства за тях се извършваха постоянно. Намаляването на вноса от капиталистическите страни бе едно от условията, за да може дадено изделие да се произвежда, което произтичаше от негодните валутни ресурси, с които разполагаха както нашата страна, така и другите социалистически страни. Така че основните разработчици трябваше да слагат в новопроектираните изделия не повече от 3% от елементи западно производство при същите функционални характеристики на съответните аналози. Нашите конструктори и консултанти се справиха отлично и ние имахме действително едно съвременно производство, което може би изоставаха само с 2 до 3 години от новите западни модели, а в някои случаи и с по-малко.

Басните, които се разпространяваха след 1990 г., за големите загуби, които са получени в резултат на произвежданите изделия от изчислителната техника и електроника, очевидно имаха политически оттенък. В края на 80-те години България държеше около 40% от експорта в областта на изчислителната техника за социалистическия лагер.

Количествените показатели за износа на изчислителни системи и устройства показваха устойчив растеж. За петилетката 1971-1975 г. износът възлизаше над 1 млрд. лв. за социалистическите страни и над 10 млн. за несоциалистическите страни при печалба от 671532 млн. лв. За следващите петилетки стойностите са: петилетката 1976 – 1980 г. – износът е 2,77 млрд. лв. и печалба от 1,73 млрд. лв., за петилетката 1981–1985 г. – 5,69 млрд. лв. при печалба 3,07 млрд. лв.

През тези години проф. Иван Попов получава редица отличия и награди. През 1963 г. е награден с орден „Кирил и Методий“ I ст., през 1967 г. е удостоен със званието „Герой на социалистическия труд“, през 1972 г. му е присъдено званието „Народен деятел на науката“. Носител е на три ордена „Г. Димитров“ (1967, 1977 и 1982 г.).

За научните си постижения има и редица чуждестранни отличия: член-кореспондент на Академията на науките и литературата в Тулуза (Франция – 1966 г.), доктор на Висшето техническо училище в Илменау, заслужил техник на ГДР (1960 г.), почетен член на Съюза на германските инженери (1969 г.) и др.

През 1974 г. проф. Иван Попов е освободен като зам.-председател на Министерския съвет и става зам.-председател на Държавния съвет, където работи в периода 1974–1976 г. Очевидно, като изключително интелектуална фигура не се е вписал във висшите ешелони на властта и е освободен от отговорни постове. Трябва да се има предвид, че проф. Иван Попов никога не е взимал активно участие във вътрешнопартийните борби. Той винаги е бил толерантен към ръководството на Българската комунистическа партия,

не се е занимавал с каквито и да било външнополитически въпроси на България. Неговото внимание и дейност са били насочени изключително към икономиката, към изграждане на една сериозна производствена база, подплатена с научно съпътстване и също така с ешелонирани заводи, които да дадат възможност България действително да се нареди в редиците на индустриалните страни, и то със съвременни технологии, започвайки от електронноизчислителната техника, минавайки през модерното машиностроене и индустриалната химия.

Едва ли ще се разберат точно мотивите за неговата смяна, но той действително през 1976 г. напуска поста зам.-председател на Държавния съвет и е избран за председател на Научно-техническите съюзи в България, където работи от 1976 до 1989 г. Преминвайки в една друга област, той бързо се отдава на своята нова работа и започва една активна дейност за изграждане на материална база на Научно-техническите съюзи. Под негово ръководство са построени редица домове на научно-техническите съюзи в цялата страна, които и до днес са една основа за развитие на научно-техническия прогрес. По негова лична инициатива бе създаден Съюза по автоматизация, който по-късно се превърна в Съюз по автоматика и информатика. Направи и редица други промени, като успя да изгради една действаща структура.

Проф. Иван Попов продължи да работи и след 1991 г., когато се оттегли в пенсия. Живееше при скромни условия в двустаен апартамент на бул. „Ситняково“, където разработваше планове за перспективни направления и възможности за експорт на български изделия в условията на пазарна икономика. За съжаление на вижданията, които имаше проф. Иван Попов за преобразуване на нашата икономика в пазарна икономика, за намиране на нови ниши за експорт и реализация на продукти на електропромишлеността, като електрически пещи, оптически влакна, някои видове превключватели и т.н., не бе обърнато внимание. Всичко това той беше добре обмислил, проследил в световната икономика, но за съжаление неговите съвети не намериха приложение, дори в този период, когато Българската социалистическа партия управляваше държавата. Той не обичаше никакви външни прояви, не приемаше и не даваше съгласие да му се присъдят награди, не прие дори наградата на Съюза на електронните инженери на USA (IEEE), като казваше: „Моята награда е това, което аз съм построил, и то може да се види в полетата на нашата България“.

Така и склопи очи през 2000 г.

В последните си дни, а и след кончината му той сякаш бе забравен. Не бе посещаван от отговорни политици, не бе отбелязан големият му принос, личното му дело за страната. Бе заобиколен от няколко останали му верни сътрудници. Това ли трябва да бъде отношението към един виден българин! Специалистите обаче ще го помнят. Да се надяваме, че младите ще изучават неговото дело.

*) *Приложение 3* (с. 178-194) е от книгата на акад. Кирил Боянов:

Боянов, Кирил. **Щрихи от развитието на изчислителната техника в България**, Академично издателство „Марин Дринов“, 2010, 252 с.